

Drottningens juvelsmycke.

29 sep–2 nov 2018
Skolmaterial

helsingborgstadsteater.se

HELSINGBORGS
STADSTEATER

Välkomna till Helsingborgs stadsteater och

Drottningens juvelsmycke.

I DET HÄR KOMPENDIET har vi samlat material som är tänkt att inspirera och ge förslag på saker att arbeta med innan och efter ert besök på teatern. Bland annat finns texter om den tid som pjäsen utspelar sig i, om pjäsens centralfigur Tintomara och om författaren till verket som pjäsen är baserad på.

Pjäsen *Drottningens Juvelsmycke* är en nydramatisering av romanen med samma namn som skrevs 1834 av Carl Jonas Love Almqvist. Berättelsen utspelar sig innan, under och efter den ödesdigra maskeradbalen på Operan 1792 när kung Gustav III mördades.

I vår uppsättning har vi tagit fasta på den mångtydighet och, ibland rent av, obegriplighet som finns i texten. För det är förvirrande. Vem är vem? Varför heter alla likadant? Vem blev egentligen skjuten, blev någon ens skjuten och i så fall av vem? Och varför? Det är ett virrvarr av rörelse, ord och klädbyten och rollbyten och identitetsbyten.

När ni pratar om föreställningen kan ett tips vara att först gemensamt beskriva och återberätta det ni har upplevt. Något som ofta är bra är att försöka rita upp scenen på tavlan och minnas tillsammans hur det såg ut, kanske skriva upp namn eller nyckelord. Här följer ett förslag på olika frågor att ställa som stöd för att gemensamt prata om en teaterföreställning.

Diskutera:

1. Hur såg rummet ut?
2. Fanns det olika platser?
3. Vad var det för ljus?
4. Vad var det för ljud?
5. Vilka personer fanns med?
6. Vad hade de för kläder?
7. Vad hade de för relationer?
8. Vad hände i pjäsen?

Romanen [👑]Drottningens juvelsmycke och Carl Jonas Love Almqvist

DROTTNINGENS JVELSMYCKE SKREVS av Carl Jonas Love Almqvist och kom ut 1834 som band fyra i ett större verk som heter *Törnrosens bok*. Boken är en roman men innehåller också historiska inslag i form av autentiska dokument från utredningen kring kungamordet. Den blandar fiktiva personer händelse med historiska. Dessutom är den skriven i flera olika former, ibland på prosa, ibland som brevroman, dramatik, lyrik och till och med tonsatt sång.

Carl Jonas Love Almqvists eget liv var fyllt av höga ideal, äventyr och tvära kast. Han föddes 1793, året efter kungamordet och under sitt liv hann han med att vara många vitt skilda saker. Profet, byråkrat, präst, tonsättare, poet, läroboksförfattare och radikal debattör för Aftonbladet. Under en kort period kallade han sig Love Carlsson och levde som bonde i Värmland och mot slutet av sitt liv hette han Lewis Gustavi och drev pensionat i Philadelphia, efter att ha flytt Sverige misstänkt för giftmord och stöld. Han dog i Bremen 1866, ensam och bortglömd.

Förutom sitt ambitiösa och hyllade verk *Törnrosens bok* är han känd för att ha skrivit den skandalomsusade romanen *Det går an*. Den orsakade en kulturdebatt som pågick i flera år och provocerade flera författare att skriva böcker som svarade på, eller förlöjligade boken. Det går an förespråkade kvinnors arbetsrätt, sexuell jämlikhet mellan könen och avskaffandet av kvinnans underordning i äktenskapet. Den ansågs osedlig, nästan farlig och gjorde att Almqvist hade svårt att få jobb efter att boken kom ut. Själv skrev han om skandalen:

”Europa skall väl dock behöva tänka på denna sak 50 eller 100 år, innan det hinner fatta sig; och under tiden måste, i synnerhet i början, räddningsmedlen betraktas med avighet och räddhåga [...] men det djupt enkla och sanna skall till slut tränga igenom.”

Här följer ett stycke ur romanen *Drottningens Juvelsmycke*. Det är en central scen i boken. Tintomara har flytt och sitter på en plats i skogen som kallas för lindmötet. Det är en plats under en stor lind där fyra vägar möts. De fyra ungdomarna, som alla blivit förälskade i Tintomara, närmar sig samtidigt från varsitt håll. I stycket finns också exempel på två av romanens litterära former, dramatik och prosa.

SCEN XVII.

Skogen.

Clas Henrik. Hvar? men på hvilka ställen? mellan hvilka buskar skall jag gå? hvilka paradis, o Gud, der jag aldrig varit med! Han har rakat sig i dag, och det betyder något, han söker ett möte. "Lindmötet" har jag oftast hört honom omtala. Der hafva de haft roligt! död och itändt krut, ha! – dit – dit – dit –

SCEN XVIII.

Skogen.

Ferdinand. Jag, eller ingen. Ingen annan – det är åtminstone så mycket.

SCEN XIX.

Utanför Stafsjö gård.

Amanda. Hon har lemnat huset, och går den ena af de två vägarne från Stafsjö till Lindmötet, det är säkert. Jag går den andra.

SCEN XX.

I Parken utanför Stafsjö.

Adolfine. Hon märkte icke, att jag såg huru hon smög sig ut genom porten bort åt den ena vägen. Men var glad du – jag går den andra.

SCEN XXI.

Kolmorden. Månsken. Klart väder.

Lindamot, vägskälet, med den lilla vackra gräsplanen och den stora linden midtpå. Alla föremål hade månens hvita glans bemäktigat sig på ett intagande sätt, alla skuggor syntes underbart upplyste till hälften, lindens egen höga krona darrade med tusentals löf i grönt och silfver.

Tintomara satt på stenen under linden, ensam och tyst. Förmodligen för att taga afsked af sin älskade skog. Tintomara såg sig rundt omkring. Aftonen var så lagom varm, var sval. Ingenting var här obekant; hvar sten – hvar buske – de fyra Vägarne, af hvilka tvenne kommo söderifrån Bråvikstrakten, och tvenne norrifrån Stafsjönejderna till den lilla gräsplanen, hvarest de alla afskuro hvarann, så att hon sjelf under linden satt midt i korset, som vägarne bildade likt :•:– hvar träd, hvar grårufvig stubbe, hvar afrifven tufva: allt var henne känt och bekant – och likväl gjorde det målande skenet uppifrån för hennes ögon en ny panorama af alla föremål denna qväll. Många aflägsna buskar syntes i halfdagern förlängda till jättar, många trån förkortade till dvergar. Men de fyra vägarne, som, hvar på sitt håll, utgjorde långa perspektiver djupt in i skogen, voro kol- svarta – likt stora svarta linier åt fyra sidor – ty täta omgifvande växter afhöllo allt månlljus ifrån att inkomma på dem.

Tintomara hade intet instrument med sig, intet gevär. Hon var klädd i den snygga bondflickdrägten, som hon redan några gånger älskat att bruka: hufvudet sänkt emot bröstet. Slutligen afbröt hon sin egen tyst- nad och började sjunga den ton, hon vid Lindmötet förr en gång hört inom sig, och sjungit för de kringliggande träden.

Sanning i sanningen

EN AV EDGAR ALLAN POES mest berömda berättelser heter *Det stulna brevet*, skriven 1844. Handlingen är enkel: ett viktigt brev har hamnat i händerna på en högt uppsatt minister. Polisen försöker hitta det, och vänder ut och in på hans våning. Möbler skruvas isär, brädor lyfts upp. I månader pågår denna minutiösa genomsökning varje gång ministern är borta. Men inget brev. Polischefen vänder sig till en viss Dupin. Han säger sig kunna hitta brevet samma dag. Och mycket riktigt. Dagen därpå kan han överlämna brevet. Var fanns det? (Spoiler alert!) I en brevhållare på öppna spisen. Synligt för alla. Polisen hade varit övertygad om att det skulle vara gömt och inte sett det som hela tiden fanns framför näsan. Berättelsen kom långt senare att diskuteras av psykoanalytiker och dekonstruktivistiska filosofer. Är det dolda verkligen dolt? Är en berättelses egentliga berättelse dold, fast den hela tiden finns framför oss?

Poe kom postumt att ha ett avgörande inflytande på den litterära modernismen. Hans berättelser är fyllda av självreferenser, olika narrativa nivåer och stilistiska maskerader. Men frågan är vad som skulle hänt med den internationella litteraturhistorien om Carl Jonas Love Almqvist hade skrivit på ett världsspråk?

Drottningens juvelsmycke utkom 1834, tio år innan *Det stulna brevet*. Den handlar om en verklig händelse, mordet på Gustav III, som inträffat fyrtio år tidigare. Almqvist ägnade mycket tid åt research, men skildrar romanen sanningen? Naturligtvis inte. Men är den kanske just därför *sann* i någon bemärkelse? I en ordväxling mellan två kirurger får vi en nyckel. Den ene vill absolut inte gå på kungens maskerad. Han hatar maskerader och utklädnung. Han kollega ger honom rådet: klä ut dig till kirurg (d v s gå som du är, i din "sanna" skepnad). Ingen kommer tro att han är kirurg om han är klädd som en. Det är ju maskerad. Slutsatsen blir: ingen kan ana att det finns sanning i sanningen. Ingen kan ana att brevet finns i brevhållaren.

Parallellen med Poe kan föras vidare. Romanens form arbetar med förklädnader och speglingar. Här möter vi klassisk romanprosa, återgivna brevväxlingar, scener i dramatisk dialogform, publicerade dokument. Ibland dyker fotnoter upp, som med en källkritisk ingång ifrågasätter innehållet som om vi hade med facklitteratur att göra. Romanen är ett montage av olika berättarformer. Ramen är en kväll hos herr Hugo i Jaktslottet, där Richard Furumo underhåller med berättelsen om drottningens juvelsmycke. Men är det verkligen Richard Furumo som berättar? Varför finns då dessa teaterscener och brev? Och var gömmer sig författaren själv i allt detta?

Detta ifrågasättande av vem som äger berättelsen och inte minst till sannings- och verklighetsbegreppet, pekar fram mot vår tid. Vi skulle kanske våga säga att *Drottningens juvelsmycke* är en av de första postmoderna romanerna – hundrafemtio år före postmodernismens genomslag! —————>

Konsekvensen av detta opålitliga sätt att berätta, är att läsaren inte kan vara säker på om författaren/berättaren leder hen på rätt väg. Avgörande situationer passerar nästan omärkligt, viktiga upplysningar utelämnas. Det är som författaren säger: skyll inte på mig, det är inte jag som äger berättelsen. Det som hände, det hände, jag återger det bara. Men har det hänt? Är det sant? Kritiken lät inte vänta på sig. Recensenter tyckte att mycket var oklart och att romanen var ofärdig. Och ända sedan dess har det diskuterats vad som *egentligen* händer i *Drottningens juvelsmycke*. Almqvist, som gärna gjorde om sitt liv till litteratur, skriver då en text med titeln *Dialog om konsten att sluta stycken*. Den publicerades i band VI av hans stora projekt *Törnrosens bok* (där också *Drottningens juvelsmycke* ingår). Där säger han att man kan skriva på två sätt. Antingen upplyser man läsaren om allt. Det existerar som ett fullbordat helt, oavsett om någon läser det eller inte. Eller så säger man inte allt:

”Hvad man yttrar kan dock vara af sådan beskaffenhet, att det sätter läsaren i ett perspektiv, i en stämning, i en önskan och förmåga att gå fram i ämnets riktning – och han uppfinner på egen hand allt det öfriga osagda /.../ Läsaren får då vara, ej blott läsare, utan äfven menniska: han får vara produktiv. Han bekommer tråden af författaren, men får gå med den på sitt sätt. /.../ Han icke blott läser poesi – han blir poesi.”

Läsaren blir medskapare, verket uppstår i mötet med publiken. Som på teatern. En föreställning existerar inte som något helt, om det inte finns någon publik. På så sätt kan vi säga att *Drottningens juvelsmycke* inte är en berättelse – den blir en berättelse i mötet med oss.

Olika sätt att berätta en berättelse

HUR MYCKET MÅSTE VI förstå av en berättelse? Och hur går berättandet till? Sättet som en berättelse berättas kallas för dramaturgi. Ett vanligt sätt att berätta en berättelse är från A till Ö, det vill säga i kronologisk ordning. Det är en form som vi känner till väl och som vi ofta använder oss av när vi återberättar något som har hänt oss. Det känns också igen från sagor och klassiska berättelser, "Det var en gång..." osv. Men det finns många andra sätt att berätta på. Ska man säga allt eller ska man låta publiken gissa sig till vad som händer? Ibland har man ett så kallat öppet slut så att vi inte får veta hur det egentligen gick och får diskutera och skapa vår egen uppfattning. Ibland berättas händelser i fel ordning så att vi själva måste pussla ihop bitarna för att förstå handlingen.

Drottningens juvelsmycke blandar många olika berättargrepp. I romanen finns bland annat rättegångsprotokoll och autentiska brev. Man kan säga att det är en slags mockumentär som blandar historiska händelser med fiktion. Almqvist fick kritik när boken kom ut för att den var svår att följa med i. Sådär skrev han om den saken:

” Jag har aldrig kunnat rätt förstå vad det är för en konstteori jag lär ha, som ofta missleder mig, och efter vars bortläggande jag skulle kunna bli av värde. Jag har studerat konsten föga i böcker, men icke obetydligt i människor, i verkliga händelser, i egna och andras inre tillstånd, utvecklingar och öden. Har däruti varit ett misstag? Jag har aldrig sett någon händelse i det jordiska livet, någon katastrof sådan, att den stått fram i världen med full begriplighet, utredd och insedd till alla sina delar. Den har av omgivande åskådare varit förstådd i mycket, anad i åtskilligt, hemlighetsfull och dunkel i det övriga. Så är allt liv, jag rår icke för det.”

C J L Almqvist, *Dialog om sättet att sluta stycken*, 1835

Diskutera:

1. Vad finns det för olika sätt att berätta?
2. Hur mycket måste vi förstå för att hänga med i en berättelse, eller för att få ut något av den?
3. Har ni sett någon film eller tv-serie som berättar på ett ovanligt sett? Hur?

Pjäsens handling i korta drag

BERÄTTELSEN BÖRJAR MED ETT svartsjukedrama mellan fyra adelsungdomar, systrarna Amanda och Adolfine och deras älskade Clas Henrik och Ferdinand, som rör sig i utkanten av de kretsar som konspirerar mot kungen och mördar honom. De befinner sig alla på Operan natten för kungamordet och där finns även den mystiska Tintomara. Tintomara är en svårdefinierad person, varken kvinna eller man, som förbryllar och förtrollar alla som möter hen.

Flera unga män och kvinnor har tagit livet av sig eller blivit galna av kärlek till Tintomara. Under natten på Operan har Tintomara lånat ett smycke från hovet – det så kallade drottningens juvelsmycke. Hen har tagit det för att visa sin sjuka mamma men innan hen hinner lämna tillbaka det stjälar hans bror smycket och säljer det. Tintomara måste fly och följer, under namnet Lazuli, med Amanda och Adolfine som ska åka med släktingar till ett gods i Östergötland för att vila upp sig.

I ett torp i närheten gömmer sig Clas Henrik och Ferdinand som har gått under jorden på grund av sin inblandning i kungamordet. Alla fyra ungdomarna förälskar sig i Tintomara. Förtvivlad över att vänskap än en gång förvandlats till kärlek gör sig Tintomara redo att fly. Men när stölden av juvelsmycket avslöjas blir hen stället dömd till arkebusering. Hovet och polismästare Liljensparre planerar att straffa Tintomara med en skenavrättning – ett slags skrämselstraff. Men en av skyttarna skjuter skarpt. Det visar sig vara Ferdinand som smugit sig in bland skyttarna och skjutit mot sin älskade.

Azouras Lazuli Tintomara Tournerose

Den mystiska figuren Tintomara omnämns ofta som den svenska litteraturens första queera gestalt. Både hedervärda män och väluppfostrade unga kvinnor tar livet av sig eller förlorar förståndet av kärlek till den mystiska Tintomara. Azouras Lazuli Tintomara är både jorden och himlen, mannen och kvinnan, djuret och människan, det kroppsliga och det andliga. Alla åtrår henne, men själv är hon utan begär. De kirurger, som av polisen fått i uppdrag att fastställa vad hon är, kommer inte fram till något. De talar om henne som en androgyn, varken man eller kvinna.

Almqvist beskrev Tintomara som ett *animal coeleste* – ett himmelskt djur: *icke naturisk eller djurisk i vanlig låg mening, utan såsom, ofvan bildningens strider, född till natur och enighet med sig sjelf i himmelsk mening*. Denna djuriska renhet, enkelhet och enighet med sig själv var enligt Almqvist det mest eftersträvansvärda för människan.

Så här skriver han om Tintomara i boken *Dialog om sättet att sluta stycken*:

”Hon skiljer sig ifrån så mången af vår tids bildade menniskor genom den inre harmoniska enigheten emellan väsendets krafter, hvilken enighet också, på sitt vis, återfinnes hos djuret. Detta människans sätt att vara såsom (märk: såsom) ett djur, är himmelsvidt skildt ifrån att ligga i jembredd med det egentliga och blotta djurlifvet: liksom den ethiska renheten, bestående i själens natur, att vara ren, och ej ens sätta i fråga att vara annat, är någonting vida högre än den krassa, yttre naturen.”

Androgynerna

I Platons verk *Symposium* berättas hur det i begynnelsen fanns tre sorters människor: män, kvinnor och så androgynerna. De var alla runda som klot och hade två huvuden, fyra armar och fyra ben. Androgynerna var ihopsatta av hälften man och hälften kvinna. Männen kom från solen, kvinnorna från jorden och androgynerna från månen. Men gudarna fann dem så besvärliga att de klöv alla människor i tu, för att försvaga dem.

Så blev människorna de tvåbenta varelser vi är idag och androgynerna delades upp i en kvinnlig del och en manlig del. Men i och med att människan blev halv uppstod också begäret. Människorna var dömda att för evigt söka efter en andra hälft, någon att omfamna för att på så sätt bli hel. De kvinnor som kommer från de ursprungliga kvinnorna längtar efter kvinnor och de män som kommer från de ursprungliga männen längtar efter män medan de människohalvor som kommer från androgynerna längtar hela sina liv efter det motsatta könet.

Mordet på Gustav III

”Konungamordets hemska Genius sväfvade öfver Sveriges hufvudstad. Dess vida vingar voro ofvantill svarta såsom en Mars-natt klockan 12; inunder röda som de flammande lågorna i en maskradsalong.”

Ur *Drottningens Juvelsmycke* av Carl Jonas Love Almqvist

GUSTAV III BLEV SKJUTEN under en maskeradbal på Operan i Stockholm 16 mars 1792. Mördaren var kapten Jacob Johan Anckarström, som hade planerat mordet tillsammans med adelsmännen Adolph Ribbing och Claes Fredrik Horn. Det fanns också en större konspiration mot kungen bland Sveriges adel och det är oklart hur många som faktiskt var införstådda med mordplanerna. Kungen fick ett anonymt brev på franska, under kvällen för balen, som varnade honom för att det fanns en komplott mot hans liv. Men trots varningen valde han att gå ner till balen. Där omringades han snabbt av flera män i svarta kappor, så kallade dominos, och vita masker. En av dem sade: "Bonsoir, beau masque!" ("Godkväll, vackre mask!") och därefter avlossade Anckarström en pistol, laddad med metallskrot, på nära håll i ryggen på kungen. Kungen skadades och avled 13 dagar senare av blodförgiftning och lunginflammation.

Hatet mot Gustav III hade grott länge inom den svenska adeln och det fanns många som ville störta honom. Det berodde, bland annat, på att kungen hade genomfört reformer som minskat adelns makt och privilegier. Dels handlade det om att kungens ökade sin egen makt och gav sig själv rätt att på egen hand starta krig och sluta fred, utan att rådgöra med adeln. Men det handlade också om reformer som gav ökad makt till borgare och bönder. Bland annat hade det blivit tillåtet för ofrälse att inneha nästan alla ämbeten i riket, att köpa statlig jord och att jaga på sin egen mark. Kungen hade också förödmjukat adeln genom att köra ut dem ur rikssalen och själv drivit igenom sin politik.

I utredningen efter mordet, som leddes av polismästare Nils Henrik Liljensparre, upptäcktes en härva av adelsmän som i olika grad varit inblandade i konspirationen. Flera framstående personer dömdes till dödsstraff. Den döende kungen benådade dock alla innan han dog och straffet blev istället landsförvisning eller fängelsestraff för de flesta inblandade. Jacob Johan Anckarström fick bli syndabock inför folket och dömdes till skamstraff och halshuggning.

Tintomaras sång

CARL JONAS LOVE ALMQVIST var även tonsättare. I Drottningens juvelsmycke finns noter till den sång som Tintomara sjunger när hon är ensam i skogen vid Bråviken. Den finns att höra på Spotify, och här är texten:

Mig finner ingen,
Ingen jag finner.
Alm, hägg och hassel blomstra för vind –
Jag ler åt alla,
Alla åt mig le.
Alm, hägg och hassel, lönn, sälg och lind
Blomstra för vind,
Buga för vind –
Ett vet jag bättre än klänga och springa,
Det är att sjunga här under lind.

Hvad? Tintomara,
Hörde du bara?
Alm, hägg och hassel blomstra för vind –
Gök, trast och harar ..?
Tyst.. kandetvara..?
Alm, hägg och hassel, lönn, sälg och lind Blomstra för vind,
Buga för vind –
Ett vet jag värre än skator och harar,
Det är om slagbjörn kommer till lind.

Kommer en slagbjörn,
Slagbjörn jag smeker.
Alm, hägg och hassel blomstra för vind.
Men – Tintomara,
Om han ej smeker?
Alm, hägg och hassel, lönn, sälg och lind Blomstra för vind,
Buga för vind –
Då blir jag fågel! jag blir ingen svag örn,
Flyger från slagbjörn bort som en vind.

TINTOMARAS SÅNG.

Legato.

